

A berlini nyilvánosság a '20-as években III.

*A Sklarz-Parvus eset:
a német kormány „nyolc krajcáros emberkéi”¹*

Ha valaki 1927-ben fellapozta az igényes kivitelezésű Meyers Lexikon hetedik kötetét, a korrupció címszó alatt azt találhatta, hogy a latin eredetű szó megvesztegetést jelent. A korrupció melléknév magyarázata azonban nem merült ki azzal, hogy valaki megvesztegetésre kapható, hanem kiegészült az elsősorban erkölcsi értelemben vett *romlott, feslett, összetört, rossz* meghatározásokkal.

A megadott jelentések nagyon találóak, mert a korrupció valóban megrontja, összetöri a morális normákat, a törvényes rendet. Valódi fenyegetést jelent a társadalom biztonságára, mert befurakodik a politikai, gazdasági és társadalmi struktúrákba. Torzítja a demokratikus intézmények működését, és csökkenti a beléjük vetett bizalmat. Megrontja az egyént, a közösséget, erodálja az emberek egymás iránti bizalmát. Noha régóta része az emberi együttélésnek, egységes definíciója nincs, mert sokféle arca van, és több tekintetben megfoghatatlan, intuitíve mégis tudni véljük, mi a korrupció. Megítélése mégsem egyszerű, mert változik a társadalmi beágyazottsága, és erősen kultúrafüggő, hogy a jelenséget milyen norma alapján ítéljük meg.

A közbeszédben a korrupcióval leggyakrabban a hatalom, az erkölcs és a pénz fogalmakat társítjuk, és könnyen azonosulni tudunk Lord Acton aforizmájával, miszerint a hatalom korrumpál, az abszolút hatalom pedig abszolút korrumpál. Ebből pedig következhet az is, hogy a hatalom és a korrupció egymást kölcsönösen feltételezik, tehát rendszerektől független, univerzális jelenség.

¹ A fenti írás a *Mediárium* előző számában megjelent, az 1920-as évek Berlinjének nyilvánosságát bemutató tanulmány önálló fejezetként is olvasható folytatása. A „nyolc krajcáros emberke” (*Achtgroshenjunge*) jelentése: *besúgó, szaglászó*. Fritz Platten nevezte így Sklarzot. Platten svájci szociáldemokrata, majd kommunista politikus, Lenin 1917-es Németországon keresztül történt hazautazásának technikai részleteit szervezte. 1923-ban a Szovjetunióba emigrált.

A korrupció kifejezés gyakori felbukkanása az újságok címlapjain nem szolgált különösebb újdonsággal a weimari köztársaság polgárai számára. A császári Németország feltételezett választási csalásai, a bankok sok esetben megkérdőjelezhető hitelezési gyakorlata, az üzleti világ és az igazságszolgáltatás működésének zavarai kapcsán a korrupció szó felemlegetése szinte a rendes ügymenet részévé vált. Az újságok híradásai meglehetősen rendszerességgel tudósítottak külföldi panamákról is. Maga a *panama* szó a német nyelvben a két francia kormányt is lemondásra kényszerítő megvesztegetési botrány hatására vált a politikai korrupció szinonimájává.²

A weimari köztársaság rövid története bővelkedett az olyan ügyekben, amelyek kapcsán felbukkant a korrupció gyanúja. A belpolitikai csatározások szerves részét képezte, hogy a politikai ellenfeleket és nem ritkán a politikai szövetségeseiket is a korrupció vádjával illették. A demokratikus állam története és vezetőinek ténykedése már az új rendszer megteremtését megelőzően összefonódott a botrányos ügyekkel. Ezek közül az egyik legnagyobb visszhangot kiváltó eset az 1919 késő őszen kirobbant ún. *Sklarz-Parvus ügy* volt, amely később is gyakran szolgált kiindulópontként a weimari köztársasággal szembeni durva politikai támadásoknál.

Az esetnek kezdettől fogva voltak antiszemita felhangjai. 1920-ban Sincton Upclair álnév alatt megjelent egy pamflet, melynek szerzője – saját állítása szerint – arra vállalkozott, hogy megírja az igazságot a Sklarz-ügyben.³ Az írást ugyan betiltották, de az antikváriumokban továbbra is fellelhető volt, és nem maradt hatás nélkül. (Geyer 2010. 68) A szerző, akinek valódi nevét azóta is rejtély fedi, a Sklarz-féle jelenséget és annak kontextusát, a weimari köztársaságot, olyan társadalomként írta le, amelyben a patkánykirály parancsának engedelmeskedve, az egyedek egymást is felfalva pusztítják a társadalom még egészszéges szövetét.

² A Panama-csatorna építése körül kialakult pénzügyi csalássorozat a francia politikai elitet is elérte, melynek következményeként 1892-ben és 1893-ban két miniszterelnöknek is le kellett mondania.

³ Az amerikai közélet visszáságait feltáró, kalandos életű Upton Sinclair Pulitzer-díjas író és újságíró nevének „kitekeréséről” van szó. Sinclair munkamódszerének szerves részét képezte a gondos anyaggyűjtés, a helyszíni munka és a meggyőző dokumentáció felmutatása. Németországban népszerű írónak számított, az olvasók leginkább a *Der Sunf* (=mocsár) címmel fordított regényét ismerték. Nem írható a véletlen számlájára, hogy Sinclair nevét alakította át az álnéven publikáló szerző.

A rajzokkal illusztrált patkányokat a szerző az uzsorás, a háborúban meg-
gazdagodott spekuláns keleti zsidókkal azonosította, akik a felhalmozott va-
gyonukat a politikai hatalom megszerzésére használták. A történet az új köz-
társasági államformát és a parlamentarizmus intézményét a korrupcióval azo-
nosította, és nagy üzletként, sajátos forradalmi feketegazdaságként aposztrofál-
ta az új államot. A monarchiát megdőntő novemberi forradalom vezetőit pedig
úgy állította be, mint akik rászabadították az országra az éhes patkányokat.
(Sinclon Upclair 1920)

Kik a botrány főszereplői, és mi is történt valójában?

Érdekes előjáróban megemlíteni, hogy olyan ügyről van szó, amelyben a vesz-
tegetők, a megvesztegetettek és a vádlók is a politikai paletta ugyanazon térfe-
léről jönnek: a Szociáldemokrata Párt (SPD) tagjaiként politizáltak vagy leg-
alábbis vállaltan közel álltak hozzá. 1919 őszétől a napilapok oldalain meglehe-
tős gyakorisággal lehetett Georg Sklarz és Alexander Parvus (eredetileg Israel
Lasarewitsch Helphand) nevével találkozni. A cikkek az egy évvel korábbi
események elemzése kapcsán újra és újra azt feszegették, vajon igazak-e azok
az állítások, hogy a fent nevezett üzletemberek a vállalkozásaik révén a szoci-
áldemokrata pártokból megalakult forradalmi kormányt és a kormánytagok
családjait közpénzen élelmiszerszállítmányokkal segítették, majd fontos szerepet
vállaltak a Spartakus-felkelés leverésében.

A segítséget a gyanú szerint a hatalmát megőrző SPD a számlák túlfizetésé-
vel és állami megrendelésekkel viszonzta. Némely orgánum azt sem zárta ki,
hogy a párt vezetői közül néhányan, valamint Sklarz és Parvus összefüggésbe
hozhatók Karl Liebknecht és Rosa Luxemburg meggyilkolásával. (Geyer 2010.
64; Klein 2014. 112) Ismertté vált továbbá, hogy Sklarz 1918. november 11-én
Neue Berliner Wach- und Schließgesellschaft néven őrző-védő feladatokat ellá-
tó vállalkozást alapított. Ebbe önkénteseket toborzott, akiket fegyverekkel sze-
relt fel. A vállalkozás ügyvezetője Fritz Henks lett, Philipp Scheidemann, a
weimari köztársaság első kormányfőjének a veje.

Ez a fegyveres csapat rendvédelmi feladatokat látott el. Egyes egységeit a
Reichstagba vezényelték, melyek ténylegesen részt vettek az SPD vezetőinek
védelmében a téli harcok idején, sőt Sklarz néhány szociáldemokrata politikus
– a fővárosból menekülő Scheidemann, Gustav Noske, a későbbi hadügymi-

niszter és Friedrich Ebert, akit szűk két hónap múlva köztársasági elnöknek választanak – számára a saját házában átmeneti szállást adott és személyes védelmet is nyújtott. Tisztázatlan volt azonban számos kérdés, például az, hogy milyen szerződések szabályozták a kormány és az említett vállalkozások közötti kapcsolatot, kitől és milyen felhatalmazása volt az őrző-védő cégnek, honnan származtak a fegyverek, ki finanszírozta a működésüket, milyen kapcsolatban álltak a hivatalos véderővel?

Nehezítette a tisztánlátást, hogy időközben kiderült, Sklarz egyik beosztottja, az SPD-tag Ernst Sonnenfeld és titkárnője, Gertrud Schlack főnökük másfél millió márkájával kerekét oldottak Hollandiába. A fiatalember édesapja, Hermann Sonnenfeld fia védelmére kelve az újságokban azt állította, hogy Sklarz és Parvus vállalkozásai körül sok minden nem tiszta, és élesen támadta az SPD vezetőit azért, mert kétes üzleteket bonyolítottak a vállalkozókkal. (Albrecht 2002. 133–134)

Hamarosan olyan helyről is támadás érte az SPD-t, ahonnan senki sem számított rá. Georg Davidsohn, az SPD Reichstag-képviselője és Albert Baumeister, Parvus egykori munkatársa több tekintetben megerősítették a vádakát. Mivel az SPD nem igyekezett azonnal tisztázni az ügyet, a súlyos vádak megfogalmazói a sajtóhoz fordultak, jószereivel házalva a történettel, felmutatva az állítólagos bizonyítékokat, amelyeket a fiatalok a cég széfjeiből vittek magukkal. (Geyer 2014. 341) Hermann Sonnenfeld a beharangozott bizonyítékokat egy feljelentő levél kíséretében elküldte az SPD vezérkarának is.

Alexander Parvus Minszk közelében született 1867-ben.⁴ Később Odesszába ment, ahol kapcsolatba került a cári rendszer megdöntésén ügyködő forradalmi szervezetekkel. Még húsz éves sem volt, amikor Svájcba utazott, és felvette a kapcsolatot az emigrációban élő Plehanovval. Beiratkozott a baseli egyetemre, majd a disszertációja megvédése után áttette a székhelyét Németországba. Itt találkozott Karl Kautskyval, Rosa Luxemburggal és Clara Zetkinnel, s ettől fogva a baloldali újságok állandó szerzője lett. Néhány év alatt a szociáldemokrata párt egyik vezető teoretikusává lépett elő. Nem szakította meg a kapcsolatát Oroszországgal sem. Rendszeresen eljuttatta írásait az orosz forradalmi ellenzékhez, és ő volt az egyik kapocs a német és az orosz szociáldemokraták között, müncheni lakásán pedig az orosz emigráns forradalmárok adtak találkozót egymásnak. Leninnel itt alapították meg az *Iszkra* című folyóiratot, és itt

⁴ Alexander Parvus életrajzi adatainak forrása: Scharlau – Zeman 1964.

dolgozta ki közeli barátjával, Trockijjal a permanens forradalom elméletét. 1905-ben a forradalom kitörésekor Oroszországba utazott, és Trockijjal közösen a szentpétervári szovjet pénzügyeit irányította. A vereség után börtönbe került, majd Szibériába száműzték, de sikerült hamar megszöknie, és visszatért Németországba. Itt viszont nem időzött sokáig, mert pénzügyi botrányokba keveredett. Egy alkalommal orosz forradalmár társai bepanaszolták a német szociáldemokrata párt vezetőinél, hogy a részben Gorkijt megillető jogdíjat – amit az írónak a német színházakban játszott művei után kellett volna megkapnia – Parvus felvette és megtartotta. Többszöri kérés és felszólítás ellenére sem fizette vissza a százezer márkát meghaladó hatalmas összeget, hanem hosszú időre eltűnt.

Később Törökországban bukkant fel: mint a török hadsereg hatalmas vagyont felhalmozó élelmiszerbeszállítója. Az első világháború alatt kapcsolatba lépett Konstantinápolyban a német nagykövetséggel. Azzal az elképzeléssel kereste fel a nagykövetet, hogy miképpen lehetne Oroszországot kivonni a keleti frontról, biztosítva ezzel a német győzelmet. A részleteiben kidolgozott terv szerint Németországnak részt kellene vállalnia a cári rendszer megbuktatásában, s ezt az orosz forradalmárok hatalomra segítésével lehetne elérni, akikkel Németország később különbékét köthetne. Miután a német külügyminisztérium tanulmányozta a tervet, Parvus meghívást kapott Berlinbe. A császári kormány megbízásából hamarosan Koppenhágába utazott, ahol a számára kiutalt összegből egy export-import fedőcéget alapított.⁵ A vállalkozás egy információs hálózatot és több kereskedelmi céget fogott össze. Az előbbi az orosz forradalmárokat volt hivatott segíteni, különböző dokumentumokkal, propagandaanyaggal látták el őket, az utóbbiakkal pedig – egyebek mellett – az angol kereskedelmi monopóliumot akarták megtörni, illetve anyagi támogatásban részesítették az orosz ellenzéket.

Parvus Dániában találkozott a Sklarz fivérekkal, akik Parvushoz hasonlóan a német kormány támogatásával működtettek cégeket Koppenhágában. Közös gazdasági érdekeltségeket alapítottak, amelyeknek a ténykedése később az omínózus botrány középpontjába került. Parvus és az orosz forradalmárok viszonya időközben tovább romlott, mert kétes pénzügyi tranzakciói és a titkosszolgálatokkal fenntartott állítólagos kapcsolatai miatt nem bíztak benne.

⁵ Itt teljesített diplomáciai szolgálatot Ulrich von Brockdorff-Rantzau, akivel Parvus és a Sklarz-fivérek szoros kapcsolatot ápoltak. Brockdorff-Rantzau 1919 februárjától öt hónapon át külügyminiszter volt, majd 1922-től nagykövetként képviselte Németországot Moszkvában.

A vezető német szociáldemokraták megosztottak voltak Parvus megítélését illetően. Akadtak, akik a pénzügyi és számviteli szabályokat mellőző vállalkozó tevékenysége felett nem hunytak szemet, és véleményüknek hangot is adtak. Parvus naivnak titulálta kritikussait, a vádakot azzal utasította vissza, hogy elmúltak már azok az idők, amikor a baloldal teoretikusainak szegénynek kellett lenniük. Emlékeztette őket, hogy Owen gyártulajdonos volt, Saint Simon, Engels, Fourier kereskedtek és jó üzleteket bonyolítottak.⁶

Parvus hatalmas vagyonának köszönhetően jónéhány baloldali politikus számára biztosított megélhetést az által, hogy a tulajdonában lévő folyóiratokban publikálási lehetőséget kínált nekik. Az írásokért legendásan magas honoráriumot fizetett, a szerzők pedig igyekeztek megbecsülni a kivételezett helyzetüket. Több forrás szerint Parvus, Sklarz és Brockdorff-Rantzau tevékenyen részt vettek annak előkészítésében, hogy 1917-ben Lenin és néhány társa a német kormány közreműködésével Oroszországba juthatott, de az ügy minden részlete máig sem tisztázott. (Hahlweg 1957. 314; Heresch 2000. 263; Luks 2007. 100; Klein 2014. 114)

A média szerepe a véleményformálásban

Az SPD vezetőinek magatartását egy a *B.S.-Lokalkorrespondenz* című újság első oldalán 1919. november 25-én megjelentett cikk változtatta meg.⁷ A szerző, Kurt Sochaczewski ebben a cikkben nem kevesebbet állított, mint hogy az egy évvel korábbi forradalmi események idején Sklarz és üzlettársai az SPD vezetőinek tudtával és segítségével súlyos bűncselekményeket követtek el. Állításai szerint Sklarz és Parvus a vállalkozásaik által végzett tevékenységet jócskán túlszámlázva jelentős állami pénzekhez jutottak, miközben korrumpálták a forradalmi kormány több vezetőjét is. Sochaczewski a párt befolyásos személyiségeit azzal is megvádolta, hogy a csalássorozatot el akarják tussolni.

A cikk lavinát indított el. Az újságok már másnap átvették a hírt, és hosszú időn át napirenden tartották a témát. A megjelent információk forrása elsősorban Hermann és Ernst Sonnenfeld volt, illetve a velük együttműködő Davidsohn és

⁶ Zur Aufklärung. *Die Glocke*, 1919. december 27., 1215.

⁷ Revolutiunsschieber. *B.S.-Lokalkorrespondenz*, 1919. november 25. Az eredeti újságcikk már nem lelhető fel, a tartalma a rá vonatkozó hivatkozások alapján rekonstruálható.

Baumeister. A szerkesztők az olvasók kíváncsiságát a cikkekben megfogalmazott rendkívül súlyos állításokat követően elindult ügyészégi vizsgálatokról, majd a nyomukban induló büntetőperekről szóló tudósításokkal is igyekeztek kielégíteni. A sajtóban megjelent híradások az élelmiszerszállítmányokkal kapcsolatban elsősorban olyan részletek boncolgatására koncentráltak, hogy milyen delikát élelmiszereket kaptak Ebert, Scheidemann és politikustársaik, miközben a berliniek éheztek, háromnegyedük alultáplált volt és a lakosság egy jelentős része tüdőbetegségtől szenvedett. Az effajta híreket a berliniek hamar elhitték. Egy évvel korábban, a császár lemondását követő napokban jelentek meg hasonló cikkek, amelyekben az állt, hogy II. Vilmos egyik palotájában hatalmas élelmiszerkészletekre bukkantak. A felhalmozott dobozok telis tele voltak kávéval, csokoládéval, olajbogyóval és még számtalan finomsággal, miközben a lakosság többségénél a répaleves is luxusnak számított.⁸

Az SPD vezetői, engedve a körülményeknek, 1919 végén egy vizsgálóbizottság felállítását határozták el, melynek feladatául szabták, hogy vizsgálja meg Sonnenfeld, Davidsohn és Baumeister vádjait. A vizsgálat két hónapig tartott. A meghallgatásokra behívták a megvádoltakat és a vádlókat is. Az utóbbiak néhány esetben egymásnak ellentmondó vallomásokat tettek, Davidsohn pedig a felszólítások ellenére is csupán egyetlen alkalommal jelent meg. Ernst Sonnenfeld, aki a vizsgálóbizottság ténykedésének időpontjában még mindig Hollandiában tartózkodott, az ügyvédjén keresztül eljuttatott levelében elismerte, hogy meglopta Sklarzot, de egyebekben fenntartotta a vádjait.

A szálak kibogozása lassan haladt, mert az érintett gazdasági vállalkozások működése nagyon összetettnek bizonyult, és némely dokumentum már korábban titkos minősítést kapott, amelyek szükségesek lettek volna a tisztánláshoz. A vizsgálódás mindenesetre megerősítette, hogy Sklarz és Parvus a háború alatt a kormány megbízásából Dániából rendszeresen élelmiszert hoztak be az országba, és ez a tevékenység az új szociáldemokrata kormány hatalomra kerülésével sem szűnt meg, sőt, a szállítmányok gyógyszerekkel és ruhaneművel bővültek. A bizottság a vádlók állítását, miszerint a vállalkozások a szolgálati utat megkerülve és a hatályban lévő nemzetközi szankciókat kijátszva működtek, nem találta bizonyítottnak, mint ahogyan azt sem, hogy a szociáldemokrata vezetők otthoni éléskamráinak a rendszeres feltöltését és egyéb luxuskörülmények biztosítását szolgálták volna. (Klein 2014. 123) A vizsgálóbizottság hamisítványnak

⁸ *Berliner Tageblatt*, 1918. november 20., 1.

tekintette azt a vád alapját képező levelet, amelyet Sonnenfeld csatolt a feljelentéséhez.⁹

A dátum nélküli dokumentum írógépen készült, a megszólítás és a szignó kézzel íródott. Az állítólagos szerző Philipp Scheidemann, a címzettje pedig Georg Sklarz volt. A levél szerint a lakosság élelmiszerellátásában tapasztalható rendkívüli nehézségekre tekintettel, a kormány kénytelen nem megengedett eszközök használatát engedélyezni az ellátás biztosítása érdekében. Scheidemann szerint, olvasható a levélben, ehhez szükséges egy olyan cég, amely rendelkezik megfelelő dán kapcsolatokkal, elegendő raktárhelyiséggel és vállalja azt a kockázatot, hogy adott esetben viseli a felelősség jogi következményeit. Ezt a céget – olvasható tovább a levélben – nem fűzheti semmilyen hivatalos kapcsolat a kormányhoz, és nem kaphat az államigazgatás által birtokolt épületben elhelyezést. A levél utalást tett arra is, hogy a cég mentesül bizonyos, az állami szervek által kezdeményezhető ellenőrzések alól, illetve hogy lehetőség nyílik a privátigények kielégítésére is. – Ez utóbbi állítását Sonnenfeld olyan állítólag Sklarz trezorjából származó fuvarlevelek becsatolásával igyekezett alátámasztani, amelyek szerint a szállítmányok olyan tételeket is tartalmaztak mint friss gyümölcs, spárga, csirkehús, libamáj, befőtt, praliné, amelyeknek a címzettjei aligha lehettek a katonák vagy a kétkezi munkások.

Scheidemann tagadta a levél valóságát, amely Georg Sklarz számára is ismeretlen volt. Sklarz azt állította, hogy őt a segítségnyújtás tiszta szándéka vezette, lépéseit nem az üzleti logika határozta meg, és visszautasított minden olyan vádat, amelyek szerint ezek az üzletek extra jövedelmet biztosítottak volna számára. Éppen ellenkezőleg, tekintettel a kiszámíthatatlan politikai és katonai helyzetre, nagy rizikót vállalt, hiszen nem lehetett tudni, meddig marad az Ebert-Scheidemann vezetés hatalmon. Szavainak igazságát azzal támasztotta alá, hogy állítása szerint pénzt soha nem kapott előre, az utólagos fizetés pedig minden egyes esetben számla ellenében történt. Előadta továbbá, hogy az SPD vezetőinek és családtagjaiknak soha nem szállított külön, vállalkozásai csakis a kormánycsapatok ellátásáról gondoskodtak. (Albrecht 2002. 147)

⁹ A levél teljes terjedelmében olvasható: Albrecht 2002. 141–142.

A média és az igazságszolgáltatás

A Sklarz-féle őrző-védő vállalkozás működésének részleteit nem sikerült tisztázni. A vádat képviselők nem tudtak elegendő bizonyítékot felmutatni annak megalapításához, hogy a magánvállalkozás jogszabályi felhatalmazás nélkül látott volna el rendészeti feladatokat, miként azt az állításukat sem tudták alátámasztani, hogy ezen a cégen keresztül jutott volna ellenőrizetlenül közpénz Sklarzhoz. Scheidemann a meghallgatáson határozottan állította, hogy Sklarz tevékenységét a kormány érdekében és a szélsőséges politikai csoportosulások ellenében végezte. (Albrecht 2002. 147) Sklarz mindezt megerősítette, hozzátéve azt is, hogy gazdasági tevékenységet ez a vállalkozása nem folytatott, a csoport tagjai önkéntes alapon, politikai rokonszenvük által indítatva léptek be, a kiadásokat pedig maga Sklarz állta. (Klein 2014. 110–111)

Terítékre került az a vád is, hogy Scheidemann, Sklarzot és Parvust komoly felelősség terheli Karl Liebknecht és Rosa Luxemburg meggyilkolása miatt. Hermann Sonnenfeld a vizsgálóbizottság előtt tagadta, hogy Scheidemannt valaha is összefüggésbe hozta volna a gyilkosságokkal, de azt az állítását, hogy ismeretei szerint a fent nevezett vállalkozók százezer márka jutalmat ajánlottak az orvgyilkosság elkövetésére jelentkezőknek, fenntartotta, bár bizonyítani nem tudta. (Vö. Müller 1925. 74–75; Geyer 2010. 64; Klein 2014. 122)

Noha az SPD által lefolytatott vizsgálat semmilyen bűncselekményt vagy visszaélést nem tárt fel, a támadások intenzitása a nyilvánosság fórumain nem mérséklődött, mert a bizottság megállapításait sokan a csalássorozat folytatásaként értékelték. A párt vezetőire az egész ügy súlyos terheket rakott. Az emberek jelentős része igazolva látta azokat a vádakokat, amelyek a vállalkozók meggazdagodását taglalták, ugyanis városszerte ismertek voltak azok a költséges bálók és társasági események, amelyeket a Sklarz-fivérek vagy Parvus szerveztek, bárki láthatta azokat a fényűző villákat, ahol a vállalkozók a mindennapjaikat töltötték.

A fiatal köztársaság szociáldemokrata vezetői mind gyakrabban kényszerültek kínos magyarázatokra, de nem csak a mesés meggazdagodásukról szóló legendák, hanem a feltételezett politikai gyilkosság állítólagos megrendelése miatt is. Nem kevesebbre kellett vállalkozniuk, mint hogy elhitessék a közvéleménnyel saját személyük érintetlenségét, megcáfolják a vagyonosodásukról szóló híreszteléseket és bizonyítsák, hogy az új politikai rendszer soha nem lépett ki az alkotmány szabta keretek közül, politikai ellenfeleivel szemben kizárólag alkot-

mányos eszközökkel küzdött és küzd, valamint minden német polgár hazája kíván lenni, függetlenül azok személyes politikai rokonszenvétől.

Azt is igazolniuk kellett, hogy korábban tett ígéretükről, az átlátható és tiszta közélet megteremtéséről nem mondtak le, és ugyanazt a szigorú mércét alkalmazták saját magukkal szemben, mint amit elvárnak az ország polgáraitól. Nyilvánvalóvá kellett tenniük, hogy politikai hitvallásuk alapját a korrupció elleni harc jelenti, és a korrupciónak nincs számukra elfogadható formája. Röviden szólva, a társadalom és a politikai vezetés közötti bizalom újraépítésének nehéz feladatára vállalkoztak.

A közvélemény meggyőzésének egyik eszközeként jöhetett szóba a bírósági eljárás. A Sklarz-Parvus ügyhöz kapcsolódóan sokan kezdeményeztek peres eljárást. Ezek sorából kiemelkednek azok a büntetőperek, amelyeket Philipp Scheidemann kezdeményezett. Különösen nagy érdeklődés kísérte a Hermann Sonnenfeld elleni pert, valamint a Kurt Rhodin újságíróval szemben és az Erich Prinz ellen indított pereket. Mindhárom eljárás alaptémája elsősorban a Luxemburg-Liebknecht gyilkosság volt, de érintették a korrupciós szálat is. Az első büntetőper Rhodin ellen indult 1920 áprilisában, akit az ügyészség csalás, becsületsértés és rágalmazás elkövetésével gyanúsított meg.

A mesebeli fordulatokkal átszótt történet elég homályos és bizarr. Rhodin a bíróságon tett vallomásaiban azt állította, hogy a Sklarz-Parvus ügy kipattanásáról a sajtóból értesült még 1919 novemberében. Mivel sürgősen pénzre volt szüksége, felkereste az egyik Sklarzot, és felkínálta neki egy nagyobb összeg ellenében a birtokában lévő, a vállalkozót illetve családtagjait súlyosan terhelő papírokat. A kiszemelt vevő azonban nem hajlott az üzletre, így felkereste az ellenérdekelteket is.¹⁰ Ezen az oldalon viszont érdeklődés mutatkozott a dokumentumok iránt, ezért Sonnenfeld, Davidsohn, Baumeister és Sochaczewski előleget adott neki a beharangozott papírokért.

Mivel Rhodinnek nem volt semmiféle anyaga, úgy döntött, hogy Koppenhágába utazik és megszerzi azt. Sochaczewski egyik rokona, akiről később kiderült, hogy valójában rendőr, elkísérte a határig. Rhodin sikerrel járt a német követségen, mert az egyik alkalmazottól sikerült ellopnia az áhított dokumentumokat. Az eljárás során „dán anyagként” említett iratokat azonban a határon ellopták tőle. Miután visszatért Berlinbe, a megrendelőinek jobb híján emlékezetből dik-

¹⁰ Werkzeug und Opfer der Verleumderzentrale. *Vorwärts*, 1920. április 16.

tálta le az iratok tartalmát.¹¹ A papírok többsége – állt a vallomásban – a Sklarz-Parvus vállalkozások korrupciós ügyeit taglalta, valamint a kormány és az említett vállalkozások összefonódását bizonyította, és abba is bepillantást engedett, mi módon játszották ki a hatályos jogszabályokat.¹²

Rhodin a Luxemburg-Liebknecht gyilkosságokra utalva azt állította, hogy Hermann Sonnenfeld kérésére készítette el azt a levelet, amelyben Scheidemannt és Georg Sklarzot nevezte meg felbujtóként.¹³ A „dán anyag” megrendelői elismerték a Rhodinnal való kapcsolatfelvételt, de kezdettől fogva szélhámosnak tartották, és tagadták, hogy pénzt adtak volna neki.¹⁴ Továbbra is állították azonban, hogy a „dán anyag” létezett, bár Rhodinhoz való kerüléséről ellentmondásosan nyilatkoztak, és azt is tudni vélték, hogy a dokumentumokat végül Sklarz vásárolta meg. A bíróság a Rhodin által előadott történetet nem hitte el maradéktalanul, viszont bizonyítottan találta a rágalmazás vádját, így az újságírókat kilenc hónap börtönbüntetésre ítélte. A bíróság enyhítő körülménynek tekintette, hogy a vádlott a rossz anyagi helyzete következményeként cselekedett, mindazonáltal jó erkölcsbe ütköző magatartásként értékelte, hogy munka helyett nemtelen eszközzel próbált pénzt szerezni.¹⁵ Noha Davidsohn és Baumeister ebben a perben tanúként szerepeltek, az SPD elnöksége az ítélethirdetést követő napokban megindította a pártból való kizárásuokra irányuló eljárást.

A Sonnenfeld elleni büntetőeljárás alapját a vádlott 1919 decemberében a *Deutsche Zeitung* hasábjain megjelent és az SPD által felállított vizsgálóbizottság által korábban már tárgyalt állítás képezte, miszerint Scheidemann és Sklarz százezer márkát ajánlott fel annak, aki megöli Rosa Luxemburgot és Karl Liebkechtet. Sonnenfeld a bíróságon kijelentette, miként korábban a vizsgálóbizottság előtt is, hogy az újságban megjelent nyilatkozatában nem akarta sugalmazni, hogy Scheidemann rendelte volna el a gyilkosságokat.

Célja sokkal inkább az volt, hogy felhívja a figyelmet az SPD környezetében működő korrupciós vállalkozók tevékenységére. Meggyőződése szerint fia munkaadója, Sklarz állami pénzek elsíbolásával jelentős kárt okozott, és amikor

¹¹ Scheidemanns Nebenkläger. *Vossische Zeitung*, 1920. április 15.

¹² Der Prozeß Rhodin. *Berliner Lokal-Anzeiger*, 1920. április 16.

¹³ Werkzeug und Opfer der Verleumderzentrale. *Vorwärts*, 1920. április 16.

¹⁴ Scheidemanns Nebenkläger. *Vossische Zeitung*, 1920. április 15.

¹⁵ Der Prozeß Rhodin. *Berliner Lokal-Anzeiger*, 1920. április 16.

jelezte ezt a párt vezetőinek, nem tettek ellene semmit, ezért megrendült a bizalma az új államban és annak vezetőiben.¹⁶

A tárgyalásra megidéztek Scheidemann vejét is, akinek szintén Sklarz volt a munkaadója. Fritz Henksnek azért kellett megjelennie, hogy igazolja vagy cáfolja Sonnenfeld állítását, miszerint Henks több alkalommal is kijelentette, hogy aki előkeríti Luxemburgot és Liebknechtet, kap százezer márkát.¹⁷ A szembesítés eredménytelen maradt. Henks határozottan visszautasította a feltételezést, hogy bármi köze lett volna a gyilkosságokhoz, továbbá azt is, hogy apósa vagy Sklarz adott volna utasítást a gyilkosságok elkövetésére. Scheidemann az SPD kezdeményező vagy támogató szerepére tett korábbi utalásokat is merő hazugságnak nevezte. Elmondása szerint a párt vezetői egységesen azt a véleményt képviselték, hogy Luxemburg és Liebknecht fizikai kiiktatása mártírrá avatná a kommunista politikusokat.¹⁸

A bíróság végül bűnösnek mondta ki az idősebb Sonnenfeldet, és két hónapi börtönbüntetésre ítélte, mert semmilyen bizonyítékkal nem tudta alátámasztani az állításait.¹⁹ Az ítélet nagyon enyhe volt. A bíróság indokolásában felhozta, hogy Hermann Sonnenfeld büntetlen előéletű, és az eljárás alatt mindvégig együttműködő magatartást mutatott. Figyelembe vették továbbá azt a nehéz lélektani helyzetet, hogy magas állami pozíciót betöltött személlyel szemben kellett volna megvédenie az álláspontját.²⁰

A bírósági eljárás Erich Prinz ellen azt követően indult meg, hogy az ügyészség 1920 nyarán elrendelte az őrizetbe vételét. Az idegenlégiót is megjárta egykori katona – aki 1918. november 20-ig a berlini rendőrség biztonsági szolgálatának a vezetője volt, de menesztését követően is állományban maradt – letartóztatása előtt, kétezer márka ellenében Ferdinand Nübell ügyvédnek átadott több iratot. Nübell, aki erős szálakkal kötődött a jobboldali népnemzeti párthoz (DNVP), védőügyvédként több, a Sklarz-Parvus ügyben indított eljárásban is érdekelt volt, valamint az hírelt róla, hogy gyűjti a terhelő adatokat Sklarzékról.

Az átadott anyag a Sklarz-féle vállalkozások törvénytelen tetteit taglalta, és fellelhető volt közöttük egy olyan feljegyzés is, amely nagy részletességgel

¹⁶ Scheidemann gegen Sonnenfeld. *Vorwärts*, 1920. június 17.

¹⁷ Scheidemann gegen Sonnenfeld. *Vorwärts*, 1920. június 17.

¹⁸ Scheidemann gegen Sonnenfeld. *Vorwärts*, 1920. június 17.

¹⁹ Gefängnisstrafe für Sonnenfeld. *Vorwärts*, 1920. június 18., Der Prozeß Scheidemann-Sonnenfeld. *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 1920. június 18.

²⁰ Der Prozeß Scheidemann-Sonnenfeld. *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 1920. június 18.

számolt be Liebknecht, Luxemburg és Paul Levy 1918. december 8-i elfogásáról. A feljegyzést maga Prinz készítette, de nem a történések napjaiban, hanem jóval később, 1920. június elején. Prinz leírta, hogy az az őrmester, aki elfogta a kommunista vezetőket, az SPD prominenseinek parancsára cselekedett. Az őrmester által azonmód lejegyzett összefoglalóban, amit Prinz is felhasznált, megtalálható volt az az irat, amelyben Scheidemann és Georg Sklarz jutalmat és büntetlenséget ígért azoknak, akik elfogják és ártalmatlanná teszik Liebknechtet és társait.²¹

Prinz beszámolt arról is, hogy neki sikerült megmentenie az elfogott politikusokat, akik akkor megmenekültek a legrosszabbtól. Az ominózus, büntetlenséget ígérő levél kalandos körülmények között Sklarzhoz került, aki azonnal felismerte, hogy az iraton található Scheidemannak tulajdonított aláírás hamis. Az ügyészséghez fordult, és a vizsgálat hamarosan igazolta Sklarz feltételezését. Ezután kezdeményezte Scheidemann a bírósági büntetőeljárás megindítását. A per során Prinz elismerte, hogy a vitatott dokumentum nem eredeti, de a végéig ragaszkodott ahhoz az állításához, hogy az eredeti példány a birtokában van. Mivel a többszöri felszólítás ellenére sem tudta becsatolni, a bíróság arra az álláspontra jutott, hogy a bemutatott irat egyszerű hamisítvány. Prinzet okirat-hamisítás és rágalmazás miatt hat hónapi börtönbüntetésre ítélték.²²

A média és a politikai rokonszenv

A napilapok a botrány kipattanása óta figyelemmel kísérték a történéseket. Az ügy tálalása azonban szoros összefüggést mutatott az egyes újságok politikai rokonszenvével, kötődéseivel. Az SPD lapjának nem okozott nehézséget, hogy az ügy mindkét oldalán szociáldemokraták (is) álltak. A *Vorwärts* kezdettől fogva a kormány védelmében lépett fel, és igazságot nélkülöző hihetetlen mesék kiagyalóinak nevezte az ügy kirobbantóit.²³ Az utóbbiak szemére vetette, hogy a botrányt politikai eszközként használják, nem az igazság kiderítése a céljuk, hanem mindössze az új politikai rendszer lejáratása.

Az ügy lényegét a lap úgy foglalta össze, hogy a kormány néhány tagja a Sklarzékhoz fűződő barátság ápolásának részeként néhanapján elfogadták

²¹ Klein teljes terjedelmében idézi az iratot: Klein 2014. 131.

²² Das Urteil im Prinz-Prozeß. *Berliner Lokal-Anzeiger*, 1920. december 16.

²³ Die Hydra der Verleumdung. *Vorwärts*, 1920. december 16.

figyelmességnek szánt kisebb ajándékaikat, élvezték vendégszeretetüket, valamint használták az autóikat. Ezeket az eseményeket azonban gyerekes dolog lenne a korrupció fogalma alá rendelni, hiszen – írta a lap – a korrupció lényegi eleme éppen az, hogy az anyagi ellenszolgáltatást a kedvező hivatali döntésért cserébe nyújtják.²⁴

A lap a kormányra tett terhelő vallomásokot soha nem szó szerint idézte, csupán összefoglalta. Rendkívül károsnak ítélte azoknak az SPD-tagoknak a magatartását, akik szerepet játszottak a skandallum kirobbantásában. Különösen Baumeister tevékenységét ostromozta, akit a botrány kirobbantásának kitervelőjeként aposztrofált.²⁵

Teljesen ellentétes álláspontot képviselt a *Freiheit*, az USPD (baloldali szociáldemokrata párt) orgánuma. Az eset kapcsán igazolva látta korábbi álláspontját, miszerint az SPD állama a régi rezsim új eszközökkel való folytatása. A vizsgálóbizottság és a bírósági eljárásokban elhangzott vallomások közül tendenciózusan válogatott, jobbra azokat idézte, akik terhelő vallomást tettek az SPD vezetőire.²⁶

A kommunisták lapja, a *Rote Fahne* célkeresztjébe is az SPD került. Olvasói felé azt közvetítette, hogy a kormány elárulta a munkásosztályt, és a hatalom nyújtotta lehetőségeket csak saját maga és barátai hasznára aknázza ki. A lap úgy vélekedett, hogy a hatalmon lévők az elkövetett bűncselekményeket soha nem akarták kivizsgálni, mert nem állt érdekükben az igazság kiderítése. Azt a tényt, hogy több, Sklarzék által kezdeményezett per megegyezéssel fejeződött be – mint például a *Rote Fahne* elleni is –, úgy értékelte, hogy mégis jobbnak látták a bűnösök, ha hallgatnak.²⁷

A *Rote Fahne* is azt az eljárást választotta, hogy hosszan idézett a kormánytagokat lejárató megnyilatkozásokból, és rövidre fogta az azokat cáfoló kijelentéseket. Nem különösebben igyekezett kibogozni az ügy azon szálait, amelyek nem látszottak hátrányosan érinteni az SPD-t. Soha nem tért ki annak a ténynek a taglására, hogy Nübell, Prinz és Sochaczewski szoros szálakkal kötődött a DNVP-hez, valamint arra sem, hogy a DNVP milyen anyagi forrásokat bocsátott az említett személyek rendelkezésére. Ellenben a lap különösen nagy

²⁴ Der Enthüllungs-Feldzug. *Vorwärts*, 1919. november 27.

²⁵ Ein „Parteigenosse“. *Vorwärts*, 1919. december 3.

²⁶ Haenisch und Parvus. *Freiheit*, 1919. december 2.; Das Ergebnis des Prinz-Prozesses. *Freiheit*, 1920. december 16.

²⁷ Sklarzprozeß gegen die „Rote Fahne“. *Rote Fahne*, 1920. június 12.

terjedelemben számolt be azokról a vallomásokról, amelyek az SPD vezetőinek a Luxemburg-Liebkecht gyilkosságban való esetleges szerepét érintették. A *Rote Fahne* nem vonta kétségbe a súlyosan terhelő kijelentések igazságtartalmát.²⁸

Mértéktartóan viselkedett a *Vossische Zeitung*. Beszámolóiban igyekezett tárgyilagos maradni és teret adott mindkét fél számára. Mindazonáltal elítélte a politikai ellenfelek bűnözői eszközökkel való lejáratását.²⁹ Síkra szállt a demokratikus játékszabályok betartásáért, nélkülözhetetlennek tartva azt a helyes politikai morál kialakulásában. Ez utóbbit különösen fontosnak tartotta, hiszen nélküle nem szilárdulhat meg az új berendezkedés.³⁰

Joggal merülhet fel a kérdés, vajon mi motiválta az ifjabb és idősebb Sonnenfeldet, Baumeistert, Davidsohnt, valamint a többieket, hogy vállalják a botrány kirobbantásával járó tortúrát, és miért Philipp Scheidemann állt leginkább a támadások kereszttüzeiben. Minden érintett következetesen állította, hogy az igazság kiderítéséért harcol. Hermann Sonnenfeld magatartását alapvetően az határozhatta meg, hogy védje fiát, aki Sklarz meglopásával súlyos köztörvényes bűncselekményt követett el. Gondolhatta, hogy Sklarz korrupcióval való meggyanúsítása gyengítheti fia munkaadójának pozícióját. Kétségtelen, hogy Ernst Sonnenfeldnek személyi titkárként bizalmas információi voltak Georg Sklarz üzleti ügyeiről. A vizsgálatok során azonban soha nem tudott olyan bizonyítékokkal előrukkolni, amelyek kétséget kizáróan bizonyították volna a megvádoltak bűnösségét.

Baumeister és Davidsohn magatartásának mozgatórugói nem fűzhetők fel egyetlen motívumra. Megnyilatkozásaikból arra következtethetünk, hogy nem az SPD egésze, hanem csupán az általuk korruptnak tekintett politikusok ellen akartak fellépni. A sajtó kínálta nyilvánossághoz akkor fordultak, amikor úgy érezték, hogy a párton belüli utak mindegyike lezárult előttük. Azt, hogy mivel jár a nyilvánosság elé lépés, mindketten jól tudhatták, mert gyakorlott szerkesztők és újságírók voltak. Baumeistert, akit az ügy kirobbanása előtt baráti kapcsolat fűzött Sklarzhoz és Parvushoz is, néhány párttársa igyekvő, de gátlástalan emberként jellemzett. (Potthoff-Weber 1986. 210) Ő volt az, aki az ügy minden szereplőjét személyesen ismerte, ezért többen a botrány katalizátoraként tekinttek rá. Az újságoknak sokszor nyilatkozott éles hangon, de került a párt

²⁸ Der Prozeß Prinz. *Rote Fahne*, 1920. december 26.

²⁹ Das Urteil im Prinz-Prozess. *Vossische Zeitung*. 1920. december 16.

³⁰ Prozess Prinz. *Vossische Zeitung*, 1920. november 26.

vezetőivel való nyílt konfrontációt a személyes találkozások alkalmával. A párt legfelsőbb vezetésében azonban köztudott volt, hogy több fontos elvi és aktuálpolitikai kérdésben nem tudott azonosulni Scheidemann elképzeléseivel.

Davidsohn is az SPD balszárnyához tartozott. A baloldali szociáldemokraták SPD-ből való kiválása után megszállottan dolgozott a két párt újraegyesítésén. Ő szorgalmazta legerőteljesebben a közös politikai akciókat. Ennek kapcsán került éles ellentétbe Scheidemannal, aki viszont hallani sem akart az SPD balra tolásáról. Vitájuk egymás becsméréléséig fajult.³¹ A botrány kipattanása idején Scheidemann már nem viselt semmilyen kormányzati pozíciót. Amikor a német nemzetgyűlés 1919 nyarán megszavazta a Versailles-i diktátumot, Scheidemann lemondott a kormány vezetéséről. Parlamenti mandátumát megtartotta, mégis úgy tűnt, hogy politikai befolyását viszont elveszítette. Nyilvános megnyilatkozásaiban továbbra is maró gúnnyal támadta politikai ellenfeleit, sokszor még az SPD vezetésével is összekülönbözött. Valójában csak átmenetileg vonult háttérbe, és éppen késő ősszel aktivizálódott újra. Pártbeli ellenfeleiben felmerülhetett annak a lehetősége, hogy visszatér a kormányba.

A botrány megtépázta az SPD-t, általa pedig magát a parlamenti demokráciát. A köztársaságot jobboldalról támadó pártok csendes kárörömmel konstatálták a történeteket. Az ügy elaludni látszott, de a korrupciós vádak, a kormánykritika, vaéamint az összeesküvés elméletek és az antiszemitizmus bármikor előhívhatóakká váltak.

És nem is kellett sokáig várni a következő botrányra.

³¹ Der Prozeß Prinz. *Rote Fahne*, 1920. december 14.

IRODALOM

- ALBRECHT, Niels H. M. (2002): *Die Macht einer Verleumdungskampagne: antidemokratische Agitationen der Presse und Justiz gegen die Weimarer Republik und ihren ersten Reichspräsidenten Friedrich Ebert vom „Badebild“ bis zum MagdeburgerProzeß.* (Dissertation, Online-Ausgabe), Bremen. http://elib.suub.uni-bremen.de/diss/docs/E-Diss358_albrecht.pdf (2016. május 15.)
- GEYER, Martin H. (2010): *Der Barmat-Kutisker-Skandal und die Gleichzeitigkeit des Ungleichzeitigen in der politischen Kultur der Weimarer Republik.* In: DANIEL, Ute – MARSZOLEK, Inge – PYTA, Wolfram – WELSKOPP, Thomas (szerk.): *Politische Kultur und Medienwirklichkeiten in den 20er Jahren* (Schriftenreihe der Stiftung Reichspräsident-Friedrich-Ebert-Gedenkstätte, Band 14). München: R. Oldenbourg Verlag.
- GEYER, Martin H. (2014): *Korruptionsdebatten in der Zeit der Revolution 1918/19. Der „Fall Sklarz“, das Pamphlet „Der Rattenkönig“ und die (Ab-)Wege des politischen Radikalismus nach dem Ersten Weltkrieg.* In: KÄMPFER – HASLINGER – RAITHEL (szerk.): *Demokratiegeschichte als Zäsurengeschichte. Diskurse der frühen Weimarer Republik.* Berlin: De Gruyter, 333–358.
- HAHLWEG, Werner (1957): *Lenins Reisedurch Deutschland im April 1917. Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 5 (1957/4), 307–333.
- HERESCH, Elisabeth (2000): *Geheimakte Parvus. Die gekaufte Revolution. Biografie.* München: Langen Müller Verlag.
- KLEIN, Annika (2014): *Korruption und Korruptionsskandale in der Weimarer Republik* (Schriften zur politischen Kommunikation, Band 16). Göttingen: V&R unipress.
- LUKS, Leonid (2007): *Zwei Gesichter des Totalitarismus. Bolschewismus und Nationalsozialismus im Vergleich. 16 Skizzen.* Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag.
- Meyers Lexikon (1927), 7. Auflage, 7. Band. Leipzig: Bibliografisches Institut.
- MÜLLER, Richard (1925): *Der Bürgerkrieg in Deutschland. Geburtswehen der Republik.* Berlin.
- NÉMETH István: *Lenin hazautaztatása Oroszországra 1917 tavaszán – német játék a világforradalommal? Valóság* 54 (2011/2), 31–49.
- POTTHOFF, Heinrich – WEBER, Hermann (szerk.) (1986): *Die SPD-Fraktion in der Nationalversammlung 1919-1920.* Düsseldorf: Droste.
- SCHARLAU, Winfried B. – Anthony, Zbynek – Zeman, Bohuslav (1964): *Freibeuter der Revolution. Parvus-Helphand. Eine politische Biographie.* Köln: Verlag Wissenschaft und Politik.
- UPCLAIR, Sincton (1920): *Der Rattenkönig und seine Helfer. Revolutions-Schieber und ihre Helfer. Die Wahrheit über den Fall Sklarz.* Berlin.

Berliner Lokal-Anzeiger
 Berliner Tageblatt
 Die Glocke
 Freiheit
 Rote Fahne
 Vorwärts
 Vossische Zeitung